

Нью-Йоркдан унча узок бўлмаган ярим оролнинг жанубий чеккасида Бейонн номи билан машхур бўлган, ўзига хос фаолият учун ажратилган ер участкаси бор. Бу ярим оролни иккита кенг кўрфаз ажратиб туради: бири Ньюарк, бошқиси Бруклин томонга — бепоён уммонга қараб чўзилган. Йилнинг ҳар вақтида бу ерда кучли шамол туради. Қорамтир томлар ўзра баликчи қушлар чарх урадилар. Хаммаёқда баланд-баланд фабрика трубалари, кизил гиштдан иборат “маъюс” бинолар, ёнилги учун хайбатли думалок резервуарлар — қандайдир ноҳуш алгов-далговлик, лекин бу тартибсизлик оҳанрабо кучидан холи эмас: ё фавқулудда бадбурушлик, ё фожеавий театр никоби эътиборни шундайин тортади.

Бу ерда нефт ишлаб чиқариш, аниқроғи, тозалаш қорхонасига асос солинган. Оддий иш кунлари шу ерда саноат деб аталадиган гоёт зўр манзара пайдо бўлади. Пристанга эндигина етиб келган ёки бутун дунё бандаргоҳларига сузиб кетишга тайёр улкан кемалар боғлаб қўйилган. Бош магистрал йўлдан жўнайдиган сон-саноксиз темир йўллар адоғида бузилмас қарвонлардек узундан-узун нефт тўлдирилган турнакатор цистерналар юқларини ўлканинг энг чекка-чеккаларига олиб кетиш учун ўз навбатларини кутиб ётибди. Турли кўриниш ва катталиқдаги беадад бинолар муттасил равишда халка-халка тутун бурқситиб туради. Булутли кунда, қайқарама, олов кизариб кўринади — оташнинг ўчмас шуъласи қора ва қулранг тусли бир хилликка қандайдир ваҳимали тус бағишлайди.

Бу бир парча ер, ҳар ҳолда, нафакат оғир инсон меҳнати-ла, балки ҳушманзаралиги билан ҳам диққатга моликдир. Мусаввир бу ерда минглаб ранглар жилоси, минглаб қора, кўкимтир, кизил, мовий рангларни топа олади. Манави трубалар қанчайин улкан — пастак, ер бағирлаган иморатлар устидан қад кўтариб турибди. Юз йиллар мобайнида тўп-тўп денгиз ўтларидан пайдо бўлган ботқоқликлар ҳамда нефт қуйқалари қалқиб турган қўлмақлар ўртасидаги тупроқ қорайиб кетган, ҳисобсиз бинолар деворлари ундан-да қоп-қора: ҳеч бир мусаввир бундай ранг ва туслар уйғунлиги олдида ўзини тийиб туролмайди. Уистлер булардан сурат солган бўларди. Вьерж ёки Шинн зулматнинг асл моҳиятини англаш ва тасвирлаш нима эканлигини кўрсатган бўларди. Агар бу ёққа таъсирчан одам бехос адашиб келиб қолса, ларзага келади, дили вайрон бўлиб, тушқун қайфиятда жуфтагини ростлаб қолади. Бу доимий ҳаракатдаги юксак зулмат салтанати эди-ю, шу билан бир қаторда қулранг ва қора нафис тусларда жилваланади.

Аммо бу манзара қанчалик қолдиқмасин, унинг ортидаги яширин, оғир ҳаёт янада хайратомуз. Бу ерда ишлайдиганларни — улар минг-минглаб — ўйлаб ўтирмасдан энг оддий қишлоқ дейиш мумкин. Албатта, улар ҳеч бир алоҳида истеъдод эгаси эмаслар, йўқса, бу ерда ишламасдилар. Улар сиртдан қараганда унча истарали эмасди, ташқи кўриниш одатда ботинни гавдалантиради ҳолос, бу қишлоқ зоҳирида қўпинча ақли норасолик сезилиб қоларди. Аксарияти инглизчани бузиб талаффуз этадиган шведлар, поляклар, венгрлар, литваликлар; ҳаётлари оғир, ночор. Қимқи тирикчиликнинг бир нави шароитига қўнқан бўлса, у ҳаёт ҳақида бир фикрда тўхталиб, изтиробга тушади. Улар завод ёнидаги ярим вайрон қулбаларда рўзгор тебратишади. Қўл учида қўнқарганлари биргина Яратганга аён. Маошлари ҳам қатта эмас (улар учун бир, бир ярим долларнинг ўзи яхшигина ҳақ), қўплари оиласини, қатта оиласини боқиши керак, негаки қамбағал серфарзанд бўлади. Хамма ёқда қичкинагина қоронғи пештахталар ва

ишчилар киттай-киттай килгани тез-тез кириб ўтадиган жимитдай ковокхоналар кўриниб туради. Ушбу пештахта ва ковокхоналарга караб беихтиёр ўйлайсанки, ҳеч бир одам, канчалик куйи поғонада бўлмасин, бунаканги шароитда яшамаслиги ва қачондир табиат бизга ато қилган олий заковатимиз бунга йўл кўймаслиги лозим. Шунга қарамасдан буларнинг бари кўз олдингизда.

Аммо чидаб бўлмайдиган жазирама ёзда ёки каттик совукда, қор-ёмғирда, табиат қучлари кутурганда бу харобалар қандайдир бадқовок дабдаба, мотамсаро ночорлик мисол тус олади — бундай манзара учун табиатга офарин дейиш мумкин! Улар шундай хўмрайганки, шундай маҳзун, ночорки. Рассомлар улардан суратлар, ёзувчилар китоблар, мусикачилар янги товушлар яратишлари учун илхом топа оладилар. Бу энг зим-зиё киёфадаги ҳаёт.

Агар кулбалар яқинидаги заводда кетаётган ишни тасвирламасак манзара тўлик бўлмайди — ишки бир зайлдаги, ифлос, ҳаловатсиз, на онгга, на юракка бирон нима бера олади. Чунки бу хар куни тақрорланадиган, бир қолипдаги жараён: бочкалар нефт билан тўлдирилади; кейин унга нефт тозалаш хоссасига эга муайян миқдордаги турли кимёвий моддалар кўшилади; нефтни у бочкадан бунисига окизиш учун жўмрақлар буралади ва ниҳоят, автомобиль ёки пароходга юкланадиган бочка ва бакларга тайёр маҳсулот куйилади. Буларни хар қандай энциклопедиядан ўқиб билиб олишингиз мумкин. Мени бошқа томони қизиқтиради: бу ерда, юракни сикадиган қоронгу туманда, қўланса хид ва буг орасида Худонинг берган куни одамлар ишлашади. Бу на соғлиққа, на маънавий тараккиётга қулайлик тугдирадиган ярим қоронгулик, бадбўй, захарли газга тўлган бу ҳаво нима эканлигини тушуниш учун завод ховлисига кириб, хоҳлаган бинога тикилиш, ишчиларнинг қолдан тойган, оғир қадам ташлашларига боқишнинг ўзи қифоя.

Хамма ёқда факат нефт, хар турли чиқиндилар ва кислоталарни кўрасан. Хар тарафдан қора, кўкимтир пага-пага тутунлар осмонга кўтарилади. Оёқ остидаги ер нефтга тўйинган, тевақалдаги жамики нарсалар — цистерналар, юк машиналари, асбоб-ускуналар, бинолар ва албатта одамларга нефт сачраб, доғ бўлган. Нефтдан қочиб қутулолмайсан, гўё. Хавонинг ўзи ҳам тутун ва нефтга тўйинган.

Шундай шароитда ҳам минглаб одамлар ишлашади. Уларни эрталаб қўлларидан нонушта солинган декча ёки сават билан ишга битта-битта қадам ташлаб кетаётганликларини кўриш мумкин: юзлари рангпар, захил; муттасил тутун ва зарарли бугдан баъзилари энтиқиб-энтиқиб йўталишади. Окшом ортга қайтишади, тинмай йўталишади; кундузги машаккатли меҳнатдан сўнг кеч тушади, тунаш ҳам қоронгу расталар орасида, бошпана деб атолмайсан. Ўрниларига эса узун-қиска бўлиб, бошқалар келишади. Хар тонг ва хар окшом икки соат давомида ишга келиб-кетаётганлар оқими камида икки милга узун ичакдек чўзилади. Уларда на хурсандчилик, на тетиклик руҳини пайкайсан. Барчасини юзида бир зайлдаги, бир қолипдаги ишни бажаришга мажбур кишидагина пайдо бўладиган ифода қотиб қолган. Дарҳақиқат, бу юракни эзадиган кўриниш.

Шундай бўлса-да, мен бу меҳнатни мутлақо чидаб бўлмайдиган демасдим. “Тангрининг амрисиз тикан ҳам қирмайди”, — дейилади қадимий мақолда ва бу шубҳасиз, ҳақ гап. Тўғри, бу одамлар баъзи бир хиссиётга берилувчанларга ўхшаб унчалик зийрак ва таъсирчан эмаслар. “Атроф-муҳит” тушунчаси уларга нотаниш бўлиши мумкин. Аммо саломатликларига аниқ мана шу ишда путур етади, яшаш шароитлари ҳам жуда ёмон. Бунга юқори бўлмаган тараккиётни ёки қамчилгина маошни рўқач қилиш тўғримикин? Албатта, бири иккинчисини тўлдириб туради. Хар қандай моддий ёки маънавий ёрдамни

ишончсизлик билан кабул килишган бўлишарди. Нима бўлганда ҳам hozиргача уларнинг ахволини яхшилашга биров урингани йўқ. Уларга иш хаки тўлашади, бундан бошка мадад хакида ҳеч ким ўйламайди ҳам.

Масалан, коргич ва суюклик хайдайдиган кубларни нефт чиқиндиларидан тозалайдиган бутун бошли ишчилар армиясининг тор казноги катта муҳандиснинг хужрасидан кейин тахталар билан ўралган. Ёруглик кичкина эшик тиркишидан тушиб туради. Совун ҳам, сочик ҳам йўқ, факат ёғоч тогорага ўхшаш сув тўлдирилган узун тарнов. Тушда ва окшомда ўз насибаларидан курук колмаслик учун уч юздан зиёд ишчилар кириб-чиқадиган қозонхона ҳам хавас қилгудек эмас. Кимлардир ишдан кейин чала-чулпа ювинишга киришади, бошқалари искиртликларича цехдан чиқиб кетаверишади — барибир яхшилаб ювинолмайсан. Бу жуда кўп вақтни олади. Ишчилар учун тоза, шинам ошхона ёки айтайлик, уствошхона қуриш бировнинг хаёлига келмайди. Ёгуликни уйдан ўзлари билан олиб келишади.

Бирок мен ёлланма меҳнатнинг мушкулотини ахлоқ нуқтаи назаридан муҳокама этмокчиман, мен факат нефт саноати соҳаси қандай бўлса, шундайлигича тасвирламокчиман. Агар қайғули томоша таъбингизга тўғри келса, ҳаво айнийдиган қун бу ерда яқин орада ўтмишга айланадиган, дунё оғишмай ўзгараётган бир пайтда, оғир, ҳузур-ҳаловатсиз меҳнатнинг тугал суратига гувоҳ бўласиз.

Бир томонда қўлларидан ҳокимлик ва бойлик бўлган ўта ҳасис хўжайинлар; иккинчи томонда бу ҳасислик ва лоқайдликнинг итоатли қурбонлари; барининг боши узра тутун, газ, ҳар ёқда бадбўйлик сингиб кетган тош деворлар. Мабодо ёвуз душманингизни асфаласофилинга жўнатмокчи бўлсангиз, одамлар шарпадек изғийдиган мана шу жирқанч тош деворлардан ўзга муносибини ахтариб тополмайсиз. Табиатнинг бу ўғай фарзандлари қай даражадаги қолоқликда қолишларини тасаввур этиш мушкул.

Пастда — жаҳолат, онгсизлик, ҳиссизлик; юқорида, нефт концерни бош акционерлари дангиллама ҳовли, шахсий автомобил, суратлар коллекциясига эга. Бешинчи авенюнинг ҳашаматли саройлари, Ньюпорт, Палм-Бичнинг қойилмаком қурортлари юқоридагилар учун барпо этилган, санъат ва эркинлик ҳам улар учун; қоронгу завод цехлари, қоп-қора тутунлар, қасалликлар, бадбўйлик, фақирона қулбалар пастдагилар учун яратилган. Бу олдиндан белгиланган ҳаёт қонуни эмас, деб қим айта олади? Буни ўзгартириб бўладими? Қим бунга қодир?

Рус тилидан Саиджалол Саидмуродов таржимаси